

ABU ALI IBN SINO ASARLARIDA IQTISODIY TARBIYA

Buxoro davlat pedagogika instituti
Geografiya kafedrası dotsenti - N.Sh.Shadiyeva
Geografiya ta’lim yo’nalish talabasi - Y.F. Ruzaliyeva

Annotatsiya. Ta’lim - bu shaxsning intellektual, axloqiy va jismoniy rivojlanishiga ta’sir ko’rsatishga, ularni ishlab chiqarish, ijtimoiy va madaniy rollar uchun jihozlashga qaratilgan tizimli jarayon. Ushbu maqolada Abu Ali ibn Sino asarlarida iqtisodiy tarbiya haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so’zlar: ijtimoiy institut, postindustrial, axborot jamiyati, iqtisodiy ta’minot vositasi, ma’naviy burch, ijtimoiy burch.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ТВОРЧЕСТВАХ АБУ АЛИ ИБН СИНА

Аннотация. Образование – это системный процесс, направленный на воздействие на интеллектуальное, нравственное и физическое развитие человека, подготовку его к продуктивным, социальным и культурным ролям. В данной статье представлена информация об экономическом образовании в творчестве Абу Али ибн Сины.

Ключевые слова: социальный институт, постиндустриальное, информационное общество, средства экономической поддержки, моральный долг, социальный долг.

Ta’lim alohida faoliyat emas, balki butun insonni rivojlantirishga qaratilgan o’qitish va shaxsiy o’sish bilan bog’liq. Ta’limning asosiy elementlari - hissiy ta’sir, iroda kuchi, xarakter, qadriyatlar va intellektual qobiliyatlar - miqdoriy baholash qiyin. Muhimi, ta’lim shaxsiy rivojlanishdan farq qiladi: shaxsiy rivojlanish kognitiv o’sishni va bilimlarni egallashni maqsad qilgan bo’lsa, ta’lim insonning xarakterini, ijtimoiy aloqalarini va atrof-muhit bilan munosabatlarini qurishga intiladi.

Ijtimoiy institut sifatida ta’lim jamiyatning hozirgi holatini aks ettiruvchi va o’zgarishlarga, masalan, 20-asr sanoat jamiyatidan bugungi postindustrial yoki axborot jamiyatiga o’tish kabi o’zgarishlarga moslashadigan poydevor tuzilmasidir. Iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy kuchlar ta’limning funksiyasi va rivojlanishini shakllantiradi, jamiyat ehtiyojlarini qondiradigan, uning qadriyatlari va madaniyatini o’zida mujassam etgan shaxslarni etishtirishga qaratilgan.

Ta’lim sohasidagi asosiy vazifa milliy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishdir. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “Biz har doim o’z ona yurtimiz, zukkolar diyori bilan haqli ravishda faxrlanib kelganmiz. Imom al-Buxoriy, Ibn Sino, Beruniy, Mirzo Ulug’bek, Alisher Navoiy, Mirzo Bobur kabi buyuk siymolarimiz juda

yoshliklaridayoq o‘z iste’dodlarini namoyon etganlar. Ajoyib qobiliyatlar va tug‘ma iste’dodlar bizning genlarimizning bir qismidir, shuning uchun bugungi kunda biz juda ko‘p iqtidorli yoshlar yetishib chiqayotganini ko‘rmoqdamiz” [1].

Qadim sivilizatsiyaning tarixiy markazi bo‘lgan O‘zbekiston Buxoro yaqinidagi Afshonada tavallud topgan Abu Ali Ibn Sino kabi buyuk mutafakkirlar vatani hisoblanadi. U birinchi ilmiy asarini 17 yoshida yozib, O‘rta Osiyo va Yevropani qamrab olgan meros qoldirdi. Ibn Sinoning ta‘lim-tarbiyaga qo‘shgan hissalariga qatoriga “Adolat kitobi”, “Vaziflar qonuni”, “Jism va ongni boshqarish”, “Axloq qoidalari” kiradi. U “Axloq qoidalari” asarida ijobiy va salbiy xarakter belgilarining ildizlarini o‘rganadi, bu xususiyatlarni jamiyat normalari va ijtimoiy elita ta‘siriga bog‘laydi.

Ibn Sino adolat, saxovat, sabr-toqat, mas‘uliyat, sadoqat, kamtarlik, hayo kabi fazilatlar haqida to‘xtalib, qo‘rquv, ikkiyuzlamachilik, ochko‘zlik, o‘g‘irlik, yolg‘onchilik kabi salbiy fazilatlarni tanqid qilgan. U dono odamda halollik va boshqalarni hurmat qilish, shaxsiy manfaatdan voz kechish qadrini ta‘kidlash kerak, deb hisoblardi. Shuningdek, u do‘stlikni bir-birini qo‘llab-quvvatlash uchun zarur deb hisoblab, do‘stlikni uch turga ajratdi: qiyinchilik paytidagi sodiq do‘stlik, umumiy maqsadlarga asoslangan g‘oyaviy do‘stlik va o‘zaro manfaatli do‘stlik. U haqiqiy do‘stni ko‘zguga o‘xshatib, o‘zining haqiqiy qiyofasini aks ettiradi va do‘stning aybini yashirish do‘stlik burchini buzadi, deb ogohlantirdi[2].

Pedagoglar Ibn Sinoning mulohazalari haqida mulohaza yuritar ekan, “Do‘stlikni mustahkamlash va do‘stlar bilan ochiq munosabatda bo‘lish” mavzusida munozaralar olib borishlari mumkin. Ibn Sino o‘qituvchilarga shunday maslahat bergan edi: “Bolalar bilan ishlashda o‘qituvchilar vazmin bo‘lishlari kerak. Ular talabalarning bilimlarini qanday qo‘llashlariga alohida e‘tibor berishlari kerak”. U o‘qituvchilarni o‘ziga xosligini hisobga olgan holda, imo-ishoralar va ifodalar orqali material bilan hissiy aloqani rivojlantirish uchun turli usullardan foydalanishni ta‘kidladi [3].

Ibn Sinoning o‘z davri uchun radikal bo‘lgan usullari uning ta‘limning murakkab jihatlarini chuqur anglaganligini, muammolarga insonparvarlik bilan yondashishni va bolalarga konstruktiv fikr-mulohazalarni tavsiya etishini ko‘rsatdi. U bunday suhbatlar bolaning o‘zini o‘zi qadrlashiga putur etkazmaslik va ularning o‘ziga xos fazilatlarini tushunishga asoslangan bo‘lishi kerak, deb hisoblardi.

Ibn Sinoning axloqiy va ijtimoiy qarashlari haqida qisqacha ma‘lumot “Kitob ash-Shifo” (“Shifo kitobi”) asarida keltirilgan bo‘lib, u insonni tabiatan ijtimoiy deb ta‘riflaydi va aqliy qonunlar va adolat ostida hamkorlikni hayot uchun zarur deb ta‘kidlaydi. Uning adolatli hukmdor boshchiligidagi ideal davlati “Agar hukmdor adolatsiz bo‘lsa, ularga qarshi isyon o‘zini oqlaydi va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi kerak” [4] deb ta‘kidlab, har bir shaxsning ijtimoiy qimmatli mehnat bilan shug‘ullanishini ta‘minlaydi.

Yoshlar rivojlanishining asosiy omillari

1-jadval

1	Milliy qadriyatlarni tarbiyalash va bu bilimlarni oshkora yetkazish
2	Vatanga muhabbat, vatanga muhabbat, mardlik tuyg‘ularini tarbiyalash
3	Ta'limda idealizm, intellektual o'sish va faollik tushunchalarini birlashtirish
4	Madaniy-ma'naviy merosni targ‘ib qilish, hurmat, mehr-oqibat, vijdon, saxovat kabi ezgu fazilatlarni tarbiyalash, g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini tarbiyalash

Kelajak avlodlarni tarbiyalash - bu faol, ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, o‘ziga xos madaniy, ijtimoiy, moddiy va tashkiliy usullarni talab qiladi va bu bilimli, hurmatli va vatanparvar yoshlarni tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Asosan tibbiyot va falsafaga qo‘shgan hissasi bilan mashhur bo‘lgan Abu Ali Ibn Sino (Avitsenna) ham o‘z asarlarida, xususan, falsafiy risolalari va axloqiy asarlarida iqtisodiy tushunchalarga to‘xtalib o‘tgan. Iqtisodiyot o‘z davrida alohida fan sifatida belgilanmagan bo‘lsa-da, Ibn Sinoning fikrlari asosiy iqtisodiy g‘oyalar bo‘lgan adolat, mehnat, boylik taqsimoti va davlatning roli mavzulariga to‘xtalib o‘tgan.

Adolat va adolatli taqsimot: Ibn Sino adolatni farovon va barkamol jamiyatning markaziy o‘rni, iqtisodiy adolatni qamrab olgan g‘oya deb hisoblagan. U resurslar va boyliklarning adolatli taqsimlanishi tarafdori bo‘lib, boylikning bir necha kishi tomonidan to‘planishi jamiyatda muvozanat buzilishiga olib keladi, deb ta’kidlaydi. U o‘zining “Kitob ash-Shifo” (“Shifo kitobi”) asarida adolatni barqaror jamiyatning tamal toshi sifatida muhokama qilib, jamiyat farovonligini ta’minlash uchun hokimiyatdagilar resurslarni adolatli boshqarishi kerakligini ta’kidlaydi.

Mehnat va ijtimoiy hissa: Ibn Sino har bir shaxs ijtimoiy foydali mehnat orqali jamiyatga hissa qo‘shishi kerak, deb hisoblagan. U mehnatga nafaqat iqtisodiy ta’minot vositasi, balki ma’naviy va ijtimoiy burch sifatida qaradi. Shu nuqtai nazardan, mehnat shaxsiy qadr-qimmat va jamiyatning jipsligi uchun muhim deb hisoblangan. Ibn Sino g‘oyalari samarali mehnatning iqtisodiy kontseptsiyasi bilan uyg‘unlashadi, bunda mehnat umumiy farovonlikka hissa qo‘shadi va jamoa farovonligini qo‘llab-quvvatlaydi[5].

Iqtisodiyotni boshqarishda davlatning o‘rni: Ibn Sino adolatli hukmdor iqtisodiy tizimni nazorat qiladigan, barcha fuqarolarning mazmunli, ijtimoiy foydali mehnat bilan shug‘ullanishini ta’minlaydigan ideal davlatni tasavvur qilgan. Uning fikricha, davlat ortiqcha aralashmasligi kerak, balki adolatli iqtisodiy amaliyotlar uchun asos yaratishi, monopoliyalarning oldini olishi va jamiyatga zarar yetkazadigan nohaq amaliyotlarni tartibga solishi kerak. Bu tengsizliklarni cheklash va iqtisodiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun iqtisodiy tartibga solishning zamonaviy g‘oyalariga mos keladi.

Boylik, saxovat va boylik axloqi: Ibn Sino boylikning axloqiy jihatlarini va saxovatning ahamiyatini tez-tez ta’kidlab o’tgan. U boylikdan faqat shaxsiy manfaat ko‘rish uchun emas, balki jamiyat manfaati uchun ishlatilishi kerak, deb ta’kidladi, bu xayriya va boylikni axloqiy boshqarish haqidagi dastlabki tushunchalarni aks ettiradi. Uning ishi boylikka ega bo‘lganlar iqtisodiy qayta taqsimlash tamoyillariga mos ravishda kam ta’minlanganlarni qo‘llab-quvvatlashga ma’naviy burchlidir degan g‘oyani ta’kidlaydi.

Iste’molga qarshi va kamtarlik: Ibn Sino me’yorni yoqlab, ortiqcha iste’molni tanqid qilgan. U cheksiz indulgentsiyani ham shaxsga, ham jamiyatga zarar etkazuvchi deb hisobladi, chunki u resurslarni muhim foydalanishdan chalg‘itadi va tengsizlikni kuchaytiradi. Ushbu tushuncha barqaror iste’mol va resurslarni taqsimlash bo‘yicha zamonaviy iqtisodiy munozaralarga tegishli[6].

Iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy totuvlik: Ibn Sino ijtimoiy tinchlik uchun iqtisodiy barqarorlik muhim ekanligini tan oldi. U iqtisodiy adolatsizlik va tengsizlik tartibsizliklarga olib kelishini, resurslarning adolatli taqsimlanishi esa uyg‘unlikni ta’minlashini kuzatdi. Uning ijtimoiy mojarolarning sabablari haqidagi qarashlari boylik nomutanosibliги minimallashtirilgan muvozanatli iqtisodiy tizimning muhimligini bilvosita ta’kidlaydi.

Ibn Sinoning iqtisodiy qarashlari iqtisodiy nazariya sifatida rasmiylashtirilmagan bo‘lsa-da, uning qarashlari keyingi islom ulamolariga ta’sir etib, islom tafakkurida iqtisodning axloqiy asoslariga hissa qo‘shdi. Uning adolatli boshqaruv, boylikdan axloqiy foydalanish va ijtimoiy javobgarlik tarafdori zamonaviy iqtisodda, ayniqsa farovonlik iqtisodiyoti va iqtisodiy axloq sohasida ko‘plab tushunchalarni oldindan belgilab beradi.

Ibn Sino asarlarining mohiyatiga ko‘ra, iqtisodiy adolat va axloqiy mas’uliyat jamiyatning to‘laqonli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lib, uning mehnat, adolat, davlatning roli haqidagi g‘oyalari hozirgi zamon iqtisodiyoti va davlat siyosatiga doir munozaralarda aks-sado berishda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. – T.: O‘zbekiston, 2016.
2. Abu Ali Ibn Sino. “Al-ishorat va at-tanbihot” (Nasriddin at-Tusiy sharhi) Qohira 1365. – B 338
3. Jurayev, S. S. O. G. L. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA BORLIQ MASALASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 12-14.
4. Xayrullaev M. “Abu Ali ibn Sino”, “Ma’naviyat yulduzlari”, - Toshkent, - 2001. - 103-bet.
5. <http://psihologiya.net/1018-celi-obrazovanija-i-vospitanija.html>
6. Ш. У. Камалова, П. У. Мунарова, Н. А. Ахмедова [и др.]. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 9 (89). — С. 1068-1070. — URL: <https://moluch.ru/archive/89/17662/> (дата обращения: 25.10.2024).